

Seminariets betydning for lokalsamfundet

– historisk og aktuelt belyst

Af Tage Kampmann

Betydning for erhvervslivet

Seminariernes Planlægningsudvalg¹ spurgte i januar 1969 Direktoratet for Egnsudvikling, om nogle af de synspunkter, som lå bag loven om egnsudvikling, kunne tillægges betydning i seminarieplanlægningen. Udvalget fandt det vigtigt at få afklaret, om placering af et seminarium i et egnudviklingsområde på længere sigt ville få betydning for områdets erhvervsmæssige udvikling.

Allerede en uge efter udvalgets brev var afsendt, reagerede Direktoratet. Svaret var næsten lakonisk, men det var tydeligt, at man havde gjort sig umage for at få det til at fylde noget. Efter at have nævnt betydningen af, at gymnasiale og tilsvarende ungdomsuddannelser gjorde en egn attraktiv – og dette blev man just ikke spurgt om – svarede man: »Man har derimod ikke noget indtryk af, at de lokale muligheder for uddannelse på et seminarium har nogen væsentlig betydning for virksomhedens lokaliseringsvalg eller for rekrutteringen af medarbejdere. Den egnudviklingsmæssige effekt af et seminarium består således overvejende i den økonomiske betydning, seminariets lærerstab og elever har som forbrugere af varer og tjenester«.

Dette svar var ikke overraskende for udvalget, for man fik rent faktisk dét at vide, man havde ventet. Det lokale erhvervsliv havde glæde af seminariet.

En oplevelse i begyndelsen af 1980'erne kan i sin enkelthed bekræfte dette. I 1982² blev Ranum Statsseminarium ikke nedlagt, men ministeren (Bertel Haarder) havde opstillet nogle kriterier for nedlæggelse af seminarier de kommende år. Disse kriterier byggede på ansøgstal og antal studerende, der fortsatte på 2. årgang på seminariet. Tilgangen var beskeden i Ranum, og nedlæggelsesplaner rumlede. En dag ringede den lokale boghandler til mig, som da var pædagogisk-administrativ chef for seminarierne, og han spurgte: »Skal jeg sælge min boghandel? Jeg har et tilbud nu.« Han fik selvfølgelig ikke et præcist svar. Et år efter var seminariet nedlagt på grundlag af de nævnte kriterier – og boghandleren lukkede snart.

Hver gang Folketinget har drøftet seminarienedlæggelse, er spørgsmålet om seminariets betydning for lokalsamfundet bragt på bane. Det skete i 1931/32, i 1982 og i 1988/89. Disse tre tidspunkter betegner 1900-tallets kritiske år i seminarieplanlægningen, hvis man da tør bruge det ord om tilsyneladende vilkårlige og stærkt følelsesmæssige afgørelser vedrørende seminarienedlæggelser. – Det er i øvrigt karakteristisk, at man aldrig har talt om planlægning ved oprettelse af seminarier, men herom senere. – Både medlemmer af Folketinget og

seminarierne selv har i disse krisesituationer peget på seminariets betydning i det lokale område uden at uddybe begrebet nærmere.

Det har i den politiske debat og i seminariernes eget forsvar for deres eksistens været hævdet med megen styrke, at disse helt særlige institutioner har overordentlig betydning for landsdelen, egnen og byen. Men denne betydning har ikke været nærmere beskrevet eller specificeret. Det skal derfor være denne artikels hensigt at søge at finde svar på, om der er dækning for påstanden om, at denne betydning har eller har haft et indhold ud over det erhvervsmæssige. Det er jo indlysende, at 50-80 lærere og 300-600 studerende præger lokalhandelen og servicefagene i en seminarieby, og jo mindre byen er, jo stærkere bliver betydningen. Det er ligeledes klart, at lærerne vejer tungt som skatteydere i en landkommune, hvor flertallet er jordbrugere, småhandlende eller fiskere. Men dette økonomiske aspekt finder kun sjældent udtryk, når man taler om værdien eller betydningen af at bevare sit seminarium. Man taler om betydningen i vage vendinger og ligesom med en indforstået opfattelse.

Hvad denne betydning så kan bestå i, skal herpå søges besvaret, men inden dette sker, vil det blive undersøgt, om der ved oprettelse af seminarier er taget hensyn til dette lidt uåndgribelige element »betydning for lokalsamfundet«.

Oprettelse af seminarier – skete det i »betydnings«-hensigt?

Det første seminarium nord for Kongeåen blev som bekendt oprettet på initiativ af »Den store Skolekommission« fra 1789. Det oprettedes ved kgl. reskript af 25. juni 1790 og blev indrettet på Blaagaard på Nørrebro lige uden for København. 14. marts 1791 kom seminariet i gang. Joakim Larsen skriver i sin skolehistorie³ følgende om placeringen af dette første seminarium: »Foreløbig ville kommissionen indskrænke sig til at oprette eet seminarium og dette skulle ligge i København, for at kommissionen, hvis medlemmer var bundne af Hovedstaden, selv kunne bestyre det, følge de første forsøg og foretage de forandringer, som viste sig nødvendige.« Placeringen skete altså ikke ud fra tanken om, at seminariet ville »betyde« noget for København, men det ville skaffe Nordsjælland lærere. Dets placering var altså mest praktisk begrundet.

Det næste seminarium oprettedes på Brahetrolleborg ved kgl. reskript af 6. juni 1794. Grev Ludvig Reventlow var medlem af kommissionen og ejer af godset. Reventlow var pædagogisk engageret og stærkt optaget af bøndernes oplysning. Men igen var stedet primært valgt af grunde, der i højere grad var personfikserede end beroende på almene hensyn. Men retfærdigvis skal det siges, at Reventlow havde egnen i tankerne. Sydfyn skulle forsynes med gode lærere, og på den måde kom lokalsamfundet ind i billedet.

Herefter kom perioden med præstegårdseminariernes oprettelse 1801-1816. Alle disse otte seminarier begyndende med seminariet i Vesterborg på Lolland med pastor P. O. Boisen (senere biskop) som forstander blev oprettet, hvor der fandtes pædagogisk interesserede præster med blik for almuens oplysning. Boisons tanke om »læreren som den oplyste bonde blandt bønder«⁴ vandt genklang, og seminarierne kom til at ligge som »tarvelige seminarier, oprettede i præstegårde«.⁵ Efter oprettelsen af seminariefonden i 1805 gik det slag i slag, og landet fik seminarier fra Borris midt på den jyske hede, i Lyngby på Djursland og minsandten også i Besser på Samsø og helt over til Nylars på Bornholm. Alle blev de sat i

Seminariernes placering 1791-1991. Tegning: DLH.

gang ved driftige præsters indsats, og alle – undtagen Skårup på Sydfoyn (oprettet i 1803) – er i dag nedlagt. De fleste blev nedlagt efter en beslutning allerede i 1824, og i en årrække var der kun fire seminarier, indtil Jelling blev oprettet i 1841. Dette blev oprettet for at skaffe lærere til den dansksindede befolkning i Sønderjylland, og i dets første 10-15 år kom et betydeligt antal elever herfra. På samme måde forsynede de små seminarier fra århundredets begyndelsen deres egn med lærere, og på den måde fik disse første seminarier betydning for lokalområdet i videre forstand.

En ny grundlæggelsesperiode kom fra 1857 til 1909. I dette tidsrum oprettedes der udelukkende private seminarier. Foruden kvindeseminarierne N. Zahles, Femmers og Th. Langs oprettedes de væsentligst med baggrund i de kirkelige vækkelser – først den grundtvigske og i periodens sidste del den indremissionske. Disse seminarier var i egentlig forstand private. De blev etableret helt ved ejerens egne midler, og i nogle tilfælde blev de med årene helt gode forretninger. Men staten gav også de private seminarier rimelig gode livsbetingelser ud fra en liberalistisk holdning. De nye seminarier fandt plads både i by og på land, og i sidstnævnte tilfælde havde de rod i en højskole (Gedved og Nørre Nissum). Fra denne periode eksisterer de fleste endnu, men nogle af dem under ændrede vilkår (f.eks. statsovertagelse af Blaagaard, som blev sammenlagt med Emdrupborg i 1984 og med Jonstrup i 1989, og Vordingborg, eller sammenlægning af Aarhus og Marselisborg i 1989).

Den tredje og sidste periode går fra 1949 til 1960 og blev de større købstæders æra. Grunden til oprettelse var nu en stor og stadig voksende lærermangel. Især pressede man på i de dele af landet, hvor mangelen var særlig følelig. Ministeriet hævdede ganske vist med statistisk belæg,⁶ at der ikke var sammenhæng mellem seminarieplacering og lærermangel. Men et sådant sagligt argument havde ikke megen politisk gennemslagskraft. 11 nye seminarier kom til, og bortset fra Københavns Aftenseminarium, som kan anses for det sidste idéseminarium, blev det som nævnt de større byers tur. Ålborg og Esbjerg fik sammen med Kolding, Herning, Skive og Hjørring deres seminarier, og flere af de nye blev senere nedlagt eller sammenlagt i 1982 eller 1989.

Om seminarieplaceringen kan det generelt siges, som Vagn Skovgaard-Petersen og Ingrid Markussen gør det i betænkningen om seminarieplanlægning fra 1969:⁷ »Mønstret er mindre klart, når det drejer sig om seminarierne geografiske placering. Her må øjensynlig sættes en ret bred margin for »tilfældigheder««. De to skolehistorikere udtaler sig her så diskret dannet, som kun de kan gøre det!

I resuméets form kan de tre perioder personificeres ved oplysningsivrige præster, engagerede kristne pædagoger eller lægfolk (både mænd og kvinder) og ambitiøse borgmestre. De havde hver for sig ud fra deres tids forudsætninger tænkt på seminariets »betydning« for lokalsamfundet i en eller anden tolkning. Denne var klarest hos den sidste gruppe, som ikke var skolefolk, men politikere, og som under dække af lærermanglen fik en institution til byen til gavn for erhvervslivet og for deres egen prestige. Så er det sagt!

Den midterske gruppe befandt sig ofte i en lidet misundelsesværdig, næsten skizofren situation. Problemer for forstanderne ved de første private »retningsseminarier« (de grundtvigske) var, at de på én gang selv ejede seminariet og samtidig ville tjene en åndelig sag. Denne blanding af materie og ånd var et problem, netop når »betydningen« i videre forstand skulle udkrystalliseres. Aktieselskaber eller selvejende institutioner kom først ind i billedet med oprettelsen af IMs senere seminarier efter århundredskiftet og ved omdannelsen af

kvindeseminarierne til selvejende seminarier. Det er næsten utroligt at forestille sig, at de sidste privatejede seminarier først blev selvejende i midten af dette århundrede. »Seminarieproprietærene« levede længe.

For præsterne i oplysningstiden var det enklere. Opgaven lønnes af staten, samfundsordningen var ukompliceret, og de progressive præster kunne uden forstyrrende mistanke eller svinkeærinder tjene sagen.

Betydning i videre forstand – begrebsindkredsning

Hvis man tænkte sig, at man stillede vore dages medlemmer af Folketinget spørgsmålet: »Hvad betyder seminariet egentlig for lokalsamfundet?«, ville svaret komme tøvende. Dette er et postulat, men det bygger på læsning og overværelse af talrige debatter i Folketinget om seminarienedlæggelse. Altid nøjes forsvarerne for et truet seminarium med at pege på, at »seminariet betyder så meget for egnen eller byen«. Betydningen for erhvervslivet omtales ikke, og den øvrige betydning antages for implicit forstået. Postulateret bygger også på deltagelse i en lang række seminariejubilæer i de sidste 25 år. Altid har der fra den lokale kreds af folketingsmedlemmer og fra lokalpolitikere lydt både varme og stærke ord om seminariets betydning, og igen og igen har i hvert fald jeg ventet på en eller anden form for specifikation heraf eller blot en eksemplificering.

Den nævnte implicite forståelse beror uden tvivl på, at der er bevaret en overbevisning om, at et seminarium har været og stadig er et kulturelt kraftcenter og et åndeligt arnested. Spørgsmålet, som rejses her er altså, om denne antagelse eller opfattelse har bund i virkeligheden historisk eller aktuelt.

Forbehold og problemer ved løsning af opgaven

En undersøgelse heraf rummer en række problemer, som betyder, at resultatet må tages med nogle forbehold. Den belyser selvsagt ikke alle aspekter i problemstillingen. Og det er vanskeligt at afgøre, hvordan et åndeligt kraftfelt opstår og virker – og eventuelt forgår. Dernæst må det konstateres, at et sådant felts virkninger ikke lader sig måle hverken kvalitativt eller kvantitativt.

Jeg har valgt at afgrænse opgaven til at gælde et mindre antal landseminarier. Grundene hertil er flere. Det er evident, at seminarier i København, Århus og Odense ikke har haft nogen som helst chance for at placere sig i lokalsamfundet, og en række seminarier i en række større og mellemstore byer er så nye, at undersøgelsen ikke kan få historisk perspektiv. Her tænkes bl. a. på Aalborg, Esbjerg, Kolding, Herning og Hjørring. Litteratursøgningen har ligeledes begrænset mulighederne. Tilbage i undersøgelsen er følgende blevet: Skårup (1803), Jelling (1841), Ranum (1848), Gedved (1862) og Nørre Nisum (1892). Her er tre statsseminarier (Gedved betragtes som privat, da staten først i 1961 overtog det) og to private, og gruppen indeholder et typisk grundtvigsk (Gedved) og et indremissionsk (Nørre Nisum). Geografisk er fordelingen ujævn, for der mangler et sjællandsk, men et typisk landseminarium findes ikke i Østdanmark. Der er for øvrigt den fordel ved udvalget, at de alle fem på et eller andet tidspunkt har været truet med flytning eller nedlæggelse, og to er nedlagt (Ranum og Gedved).

Det har været en vanskelighed at adskille et seminarium fra den eller de personer, som i en epoke har præget livet omkring seminariet. Der sker en identifikation mellem f.eks. seminarium og forstander. Det finder man typisk i Silkeborg, hvor man enten gik på »Vinther«s eller på »Lang«s – navnene på ejerne af byens to seminarier i mere end en menneskealder. Tilsvarende var først P. Bojsen og senere Jens Byskov identiske med Gedved. Noget tilsvarende skete ikke ved statsseminarierne, selv om markante personligheder som H. J. M. Svendsen i Jelling og Georg Christensen i Jonstrup prægede deres elever sådan, at man f.eks. talte om »Georgs drenge« i Jonstrup. I visse tilfælde kan man tale om en vis vekselvirkning mellem seminarium og by eller egn, og denne vekselvirkning søges inddraget, og der vil ikke altid blive skelnet mellem person og institution af ovennævnte grunde.

I denne artikel er omfanget af betydningen søgt belyst ved hjælp af seminariernes egne publikationer (jubilæumsskrifter, årbøger o.l.). Man kunne måske med udbytte have inddraget lokalhistorisk materiale, men det er ikke sket. Dette må naturligvis betragtes som et forbehold i forhold til emnet.

Der er også forbehold i den kendsgerning, at jeg er bevidst om at have den fordom – og jeg er også talrige gange anklaget for at have den – at seminariets betydning i lokalsamfundet i dag er minimal, når betydning anskues ud fra det udvidede begreb. Herved kan der med rette eller urette rejses tvivl, om mine kilder er udvalgt neutralt eller tendentiøst. Bestræbelsen har selvsagt været den første.

Mange forhold kan medvirke til, at det er svært at få hold på emnet. Man kan forestille sig, at seminariets leder eller lærere i egne skrifter har været for beskedne eller blufærdige til at nævne seminariets betydning for lokalsamfundet. Dette kan gælde visse personer i en given tid. En sådan holdning kan stå i stærk modstrid til en meget positiv selvbeskrivelse, som gør sig gældende ved det samme seminarium i en anden periode. Sådanne modsatte tendenser må også forstås på baggrund af seminariets specifikke situation. I rolige tider er der ingen grund til at fremhæve seminariets lokale betydning. I perioder, hvor der derimod er fald i tilgangen, eller hvor seminariet ligefrem er truet med nedlæggelse, er der ingen grænser for den lokale betydning, som seminariet tillægges.

Et andet forhold, der kort skal omtales, er, at det ikke er muligt at sammenligne ældre og nyere jubilæumsskrifter uden videre. De ældre er karakteriseret ved, at forstanderen ofte har skrevet pædagogiske, opbyggelige eller rent historiske artikler, og så har skriftet ellers i det væsentlige bestået af bidrag fra tidligere elever fra nær og fjern. Fælles for disse artikler er næsten altid en varm hilsen og tak til det gamle seminarium eventuelt med beskrivelse af markante personer fra dengang. Af og til har disse artikler et næsten panegyrisk præg, som kan minde om mænds erindringer fra soldatertiden.

Vor tids tilsvarende udgivelser er præget af, at artiklerne nu ofte skrives af faglærere og ikke sjældent med et fagdidaktisk sigte. Hertil kommer, at seminarierne har fået lærere i samfundsfag, som behandler de studerendes sociale baggrund, geografiske rekrutteringsmønstre eller sociologiske forhold. Og geografilærerne er blevet demografer eller kulturgeografer og skriver derfor om byen omkring seminariet, ja, om seminariebyen, uden i øvrigt at nævne ét ord om diffusion mellem by og seminarium.

Med denne række af forbehold og forhindringer, som i sig selv har en vis informationsværdi, skal der indsamles nogle vidnesbyrd om seminariets betydning for eller i lokalsamfundet i ordets videre betydning.

Først skal det noteres, at der synes at være en klar forskel på stats- og privatseminarier. De kongelige statsseminarier – som de helt op til vor tid blev betegnet – ofte med krone på brevpapiret og altid med splitflag på flagstangen har på én gang følt sig lidt fornemmere og mere distante end de måske lidt entreprenante private. De sidste »lugtede« jo i mange år noget af profit. Personligt kan jeg bekræfte, at i mine yngre år som rektor (forstander) i 1950'erne og 60'erne levede denne skelnen i bedste velgående. De private ledere var en smule mindreværdige i statskollegernes øjne.

Til gengæld er det meget tydeligt, at privatseminarierne flere steder i landet og i nogle perioder mere end i andre havde en klarere profil end de statslige. Der var personligheder som ledere begge steder, men de både turde og kunne træde mere markant frem på de private seminarier.

Gedved Seminarium

Til en begyndelse skal blikket rettes mod Gedved oprettet af Peter Bojsen. Om hans virksomhed fra 1862 til 1896 skriver hans efterfølger Jens Byskov efter at have omtalt hans fremragende fortælleevne og rige og livlige fantasi:⁸ »... Det var også den, der gjorde, at han var en ypperlig politisk agitator, der i sjældnen grad formåede at få en forsamling med, hvorimod hans daglige arbejde på Rigsdagen kun satte sig ringe spor. Det var også fantasien, der gjorde ham til den idérige foregangsmand på praktiske og økonomiske områder. Og her, hvor han i de bestyrelser, han sad i, altid ved sin side havde folk med nøgtern, kritisk sans, der kunne vurdere om idéerne var solidt nok underbyggede, fik han derfor sin største betydning«. Han var folke- og landstingsmand i flere perioder, formand for sognerådet, amtsrådsmedlem, medstifter og bestyrelsesmedlem i Landbosparekassen i Horsens og Horsens Folkeblad, formand for Horsens Landbrugsforening og initiativtager til oprettelsen af landets første andelssvineslagteri i Horsens. Hertil kom, at han dyrkede landbrug i tilknytning til seminariet, og i 1893 købte han hovedgården Lethenborg. Men tre år senere solgte han så seminariet til Byskov. Det kunne også blive for meget for én mand. Men først i 1922 døde han.

I 100 års-skiftet »Omkring et seminarium«⁹ skriver rektor H. Høyer-Nielsen i forordet bl.a.: »... dette jyske seminarium blev i enestående grad kraftcentrum for den folkelige, sociale, økonomiske, politiske og kulturelle frigørelsesproces i det 19. århundredes anden halvdel. (...) Dertil kom, at der fra Gjedved Seminarium udgik mænd, som kom til at gribe direkte ind i det praktiske liv som politikere med sæde i regering og Rigsdag, som redaktører af førende provinsblade og som organisatorer af storproduktion inden for landbrug og industri.« Han fortsætter lidt resigneret umiddelbart efter med følgende konstatering: »Vilkårene er i så henseende ændret. Vor tids specialisering har også stillet politikere og pædagoger over for et ofte kategorisk enten-eller, som måske nok har højnet den saglige indsigt og dygtighed hos udøverne, men sikkert også medført en vis menneskelig begrænsning og mindsket det personlige format – på godt og ondt.«

Seminariets fjerde leder i de første 100 år får her med få ord beskrevet udviklingen, som er denne artikels emne. Seminariet lukker sig om sig selv, og lederen er nødt til at blive hjemme. Virksomheden bliver stor, den bliver en stat i staten og isoleret fra omgivelserne =

byen. Der kom ikke flere politikere (konseilpræsident J. C. Christensen og undervisningsminister Jens Byskov) eller fabrikanter (P. A. Fisker, Nilfisk) fra Gedved – efter at j'et i navnet forsvandt og måske ånden med det? Og der udgik ikke flere initiativer af folkelig, kulturel eller økonomisk gennemslagskraft som i Bojsens eller Byskovs tid. Sporene i Horsens og omegn udviskedes, men hvordan opfattede seminariet sig selv omkring dets ophør 25 år efter med læreruddannelsens slutning i 1986?

I et jubilæumsskrift i 1987,¹⁰ hvor seminariet nu bestod af et socialpædagogisk seminarium og et HF-kursus, findes en artikel med titlen »Fra holdningsseminarium til egnsseminarium«. Sune Fredslund Andersen, som er historie- og samfundsfaglærer, opstiller den hypotese, at Gedved fra slutningen af 1800-tallet og til 1930'erne ændrer status fra holdnings- til egnsseminarium. Undersøgelsen, der er grundlag for hypotesen, dokumenteres ved nøje gennemgang af optagne fra 1897 og 98, dimittender fra 1937 og 38 og egne erfaringer med de senere optagne indtil sidste optagelse af lærerstuderende i 1982. Om den geografiske rekruttering konstateres det, at de ældste undersøgte fra 90'erne kom fra *hele* landet. Kun 3 af de ialt 27 optagne havde hjemstavn inden for en radius af 25 km fra Gedved. Forfatteren skriver: »... Jeg tror, at hovedforklaringen er, at seminariet er kendt som *Bojsens* seminarium. Og da Bojsen var en kendt skikkelse i den politisk vakte del af befolkningen, øvede selve stedet i kraft af Bojsens navn stor tiltrækningskraft ...«. Det var altså personen Bojsen, som var *landskendt*. Den udadvendte virksomhed i hele landet og ikke specielt i den nærmeste egn var trækplastret. Forfatteren nævner en personlig oplevelse, som bekræfter, at opfattelsen af Gedved som et særligt bondeseminarium endnu levede, da han selv blev student i 1966! Samtidig er det bemærkelsesværdigt, at disse 90'er seminarister igen spredtes over hele landet efter endt uddannelse. Kun 3 af dimittenderne fra 1897 og 98 fik ansættelse inden for 25 km-radien.

I 1937 og 38 dimitteredes 62 lærere. Af disse var fortsat mange kommet langvejs fra. 24 kom mere end 100 km fra Gedved, *men* 25 havde hjemsted i nærmeste omegn.

I rekrutteringen i 70'erne og 80'erne siges det, at nu kommer de næsten alle fra Horsens-Århus-området. Efter at have iagttaget udviklingen fra slutningen af 1800-tallet, hvor det var muligt at give de enkelte seminarier et særpræg og frem til 1966-loven, der »i høj grad ensartede og akademiserede læreruddannelsen i overensstemmelse med tidens krav«, afsluttes artiklen med følgende meget alvorlige betragtning, som giver grundlag for eftertanke: »Nu er det slut med læreruddannelsen i Gedved. Gad vide, om vi havde været så lette at nedlægge som læreruddannelsessted, hvis vi stadig i de sidste 20 år havde haft et bredt geografisk rekrutteringsgrundlag, hvor de mennesker, der søgte uddannelse her, gjorde det, fordi de var drevet af en holdning til samfundet og til egen situation om bevidst at vælge læreruddannelse i Gedved – og ikke valgte Gedved, fordi det tilfældigvis lå i nærheden, eller fordi man var blevet afvist på et nærliggende seminarium.«¹⁰

I en anden artikel om seminariets historie siden 100-året noteres følgende om udbygning og vækst i 125 års-skriftet: »Denne vækst i uddannelsesinstitutionen satte naturligvis også sit præg på det lille landsbysamfund, hvor den havde hjemme. Det førnævnte kollegiebyggeri, der havde karakter af villabebyggelse, blev i sig selv en ny bydel, men virkningen var dog af moderat omfang. Dette hang først og fremmest sammen med den nære beliggenhed ved Horsens og den øgede mobilitet, der var en følge af den økonomiske vækst. Den private værelsesudlejning til studerende ophørte næsten i Gedved. De studerende boede enten på

kollegiet eller i Horsens, hvorved kontakten mellem by og seminarium mindskedes, og til trods for at lærerantallet på seminariet i perioden voksede fra ca. tyve til omkring halvtreds, øgedes antallet af lærere bosiddende i Gedved næsten ikke, og da landsbysamfundet hastigt udvikledes som et udflytterområde for Horsens, fyldte seminariet trods dets vækst mindre i det samlede bybillede, en udvikling som ingen egentlig ønskede, men som man indledningsvis næppe var opmærksom på, og som senere vanskeligt lod sig ændre, hvilket givetvis var til skade for seminariet i dets nedlæggelsesfase, eftersom den nære kontakt, som kunne have skabt en lokal, folkelig opbakning bag det, på det tidspunkt næppe eksisterede.«¹⁰

Lad disse to afsnit tale for sig selv og være afslutningen på Gedved Seminariums betydning i lokalsamfundet før og nu.

Nørre Nisum Seminarium

Præsten i Nørre Nisum fra 1886 til 1904 Adolph L. Hansen grundlagde en hel by – i dag Nisum Seminarieby. I 1887 kort efter ankomsten til sit nye kald realiserede han sin tanke om »En kristelig højskole i Indre Missions retning«. Sådan stod der i IMs Tidende for 21. august 1887.¹¹ Og kun fem år senere begyndte Ad. L. Hansen arbejdet med læreruddannelsen. I 1892 oprettedes et 2-årigt kursus med forberedelse dels til præliminæreksamen dels til 1. del af skolelærereksamen. De sidste kursister kunne derpå gå til et seminariums øverste klasse for at blive forberedt til sidste del på ét år. Der viste sig imidlertid snart i IM-kredse og særlig i Vestjylland stor interesse for at skabe et egentligt kristeligt seminarium, og da der yderligere opstod en vis konkurrence mellem Haslev og Nørre Nisum om at komme først, gik det stærkt. Der var nemlig sket det, at Vilh. Beck – IMs høvding – var opfordret til at komme til Haslev som præst og realisere seminarieplanerne her, og desuden var Ad. L. Hansen blevet opfordret til at komme dertil og lede seminariet. Men han blev i Nisum, og i december 1891 finder vi i IMs Tidende artiklen om »Det påtænkte seminarium i Nørre Nisum«. ¹¹ Det er første gang selve navnet nævnes. Planerne i Haslev faldt, og først i 1905 kom seminariet til byen – og på foranledning af Indre Mission.

Den første dimittend fra Nisum fortæller som en af de 16 mænd, der begyndte efter sommerferien 1892: »Seminariet« var foreløbig en rødkalket salon i den gamle præstegård, og dets inventarliste indskrænkede sig til et stort rødmalet spisebord med tilhørende rygløse bænke og en sort vægtavle ...«. ¹¹ Det sidste præstegårdsseminarium i Danmark så lyset. På i bogstaveligste forstand helt bar mark begyndte Ad. L. Hansen sin seminariegerning. I den del af landet er der højt til himmelen og langt til naboer.

Stille og roligt og ved solidt, gedigent arbejde voksede seminariet under skiftende ledere de næste 50 år. I de første år kom næsten en fjerdedel af eleverne fra øerne, men oprettelsen af Haslev ændrede billedet. I 1942 var over 50 % fra Ringkøbing amt og ingen fra øerne. Alle elever og lærere boede på stedet, og nogen større kontakt med egnen fandtes kun i kraft af rekrutteringen og en årlig forældredag. Vennerne, som man sagde i IM, sendte tryk sine unge til Nisum. I 1914 ophørte kombinationen af stillingen som sognepræst og forstander, og dette betød, at den organiske forbindelse mellem sogn og seminarium ophørte. Men både lærere og elever var flittige kirkegængere, og enkelte af eleverne blev søndagsskolelærere i de omkringliggende sogne.

I 50 års-skriftet fra 1942¹¹ skriver forstander P. C. Gjelstrup (forstander fra 1919 til 1956) i en artikel om seminariets ansigt meget beskedent om »ånden« eller »det med ansigtet«. En

egentlig forbindelse med det nære samfund ud over det allerede nævnte finder man ikke i denne artikel. Det er i højere grad seminariets prægning af de unge med henblik på den kommende livsgerning, som ligger forstanderen på sinde. Seminariets eksistensberettigelse skal ses i det store geografiske og livslange perspektiv.

Men tiderne skifter. Seminariet vokser, og der bygges og bygges. Selve seminariet udvides kraftigt i 50'erne og 60'erne, og der indrettes kollegier med plads til mere end 650 elever – og stadig bebygges den bare mark mere og mere. Lærerboliger føjes til, og en ny øvelsesskole planlægges. Serviceerhvervene kommer, og en hel by er opstået. 1969 slår en bombe ned. Det tidligere nævnte seminarieplanlægningsudvalg¹ foreslår seminariet nedlagt!

1. september 1969 udsender Nørre Nisum Seminarium en redegørelse,¹² som på 40 sider med mange billeder, kort og megen statistik skal overbevise beslutningstagerne om at lade seminariet leve. Nu er tonen anderledes. Væk er ydmygheden og tre linjer levnes til at forklare begrebet »idéseminarium«. Om det kulturelle står der, at »på grund af seminariets beliggenhed og særlige struktur som delvis kostskole har der altid eksisteret en stor foreningsaktivitet på stedet, kulturelt, politisk, idrætsligt og kirkeligt. (...) Seminariet har nu en forelæsnings- og teatersal projekteret, dimensioneret for Det kongelige Teaters turnéer.« (Den blev få år efter bygget og brugt efter hensigten). Kort sagt: Forbindelserne gik *fra* omgivelserne og *til* seminariet – et helt andet »betydnings«-mønster end i Gedved ser man her. – Ellers er der ikke meget i dette hæfte fra 1969, som der er grund til at opholde sig ved i denne sammenhæng. Hensigten med det lille skrift er klar: det er en eksistenskamp, og »den får ikke for lidt«.

I 1984 udkom »Nørre Nisum Seminarium – en uddannelsesinstitution og dens økonomiske og kulturelle betydning for lokalsamfundet«¹³ udgivet med støtte af Lemvig Kommune, og det lokale erhvervsråd lod en kulturgeograf løse opgaven. Titlen lover mere, end den holder. Af 123 sider handler 2½ side om, hvad man kan betegne som samspil mellem seminariet og lokalområdet på det kulturelle gebet. Alt det øvrige stof handler om erhverv og økonomi. Bogen bekræfter altså, hvad der ovenfor er berettet. Først omkring 1970 begyndte en udadvendt virksomhed. Fælles for de nye aktiviteter var, at de i alt væsentligt skabtes i Nisum. Det begyndte med oprettelsen af landets første pensionist-højskole og 10 år efter »Det ældrepedagogiske center i Nørre Nisum«. Der etableredes en efterskole – »Fenskær Efterskole« – i Egegården på et af kollegierne. Seminariernes kursuslov fra 1978 satte gang i tankerne om en pædagogisk højskole for omegnen, og lærere kom tilbage til seminariet for at gå til efteruddannelse. Og til de andre institutioner føjedes senere landbrugsskolen »Kongensgård«.

I »Nissumske årbøger«¹⁴ bekræftes det år efter år siden 1970, at seminariets betydning for lokalområdet består i en levende vekselvirkning mellem seminarium og egn og udtrykt ved, at folk kommer *til* seminariet og seminariebyen og forhåbentlig går rigere derfra.

Et indskud

Mellem Gedved og Nørre Nisum er forskellen i »betydning« bemærkelsesværdig. Det første sted var seminariets virksomhed af betydning for hele landet og helt afhængig af lederens personlighed og af den tid, han virkede i. Betydningen aftog med årene, og den manglende lokale forankring kostede måske seminariet livet. Det andet sted goede virksomheden frem

isoleret geografisk set og i stilhed, og gennem årene styrkedes den indre front, tilliden i IM var usvækket, og samtidig opstod et helt specielt bysamfund i Nisum. I nyere og nyeste tid gror der ud af seminariet en række andre skoler, og stedet udvikler sig til et kulturelt kraftcenter. Dette blev (måske?) i 1989 seminariets redning, og efter nedlæggelse af Herning er Nørre Nisum nu Vestjyllands eneste seminarium.

De tre statsseminarier

Fælles for seminarierne i Skårup fra 1803, Jelling fra 1841 og Ranum fra 1848 (flyttet hertil fra Snedsted i Thy dette år) er, at der foreligger mindre litteratur, som illustrerer forholdet mellem seminariet og egnen. Væsentligste kilder er årsskrifterne fra elevforeningerne, men disse har mest været præget af de gamle elevers færden efter seminarietiden måske suppleret med oplevelser fra årene på seminariet. Sammenhæng med lokalområdet omtales så godt som aldrig, når der lige ses bort fra små bemærkninger om de lokale pigers ynder. Eller også bliver disse artikler rene bybeskrivelser med tegninger fra dengang, det hele var så anderledes. Desværre er flere af disse årsskrifter gået ind i de senere år. Foreninger for gamle elever er ikke længere »in«. Jubilæumsskrifter er mindre end ved de private seminarier og ikke så prangende, og ofte er størstedelen af skriftet optaget af biografier over dimittenderne. Disse forhold gør det vanskeligere at belyse artiklens emne, og det følgende må altså tages med dette supplerende forbehold.

Der er ingen tvivl om, at lederne ved disse statsseminarier har været personligheder af samme karat som de tidligere omtalte. Men den forudsætning, at de var kongelig udnævnte tjenestemænd, hverken tvang dem til eller opildnede til at yde noget uden for seminariets mure. Gjorde de det alligevel, var det helt af egen drift. De havde ingen lokal kreds bag sig eller en bestyrelse, som de skulle stå til regnskab overfor, og deres personlige indtjening eller seminariets eksistens var ikke afhængig af, om der kom elever nok til, at driften var forsvarlig. Det siges ikke hermed, at forstanderstillingen så var en sovepude, men Bjørnsens ord om »hvad du evner, kast af i de nærmeste krav« kunne være en god ledetråd for arbejdet. Et godt seminarium med en dygtig personlighed i spidsen spredte uundgåeligt sine ringe både nært og fjernt. Hvis også nogle af seminariets lærere virkede på den ydre front, hjalp det med til at give seminariet ansigt.

Skårup

I 1930'erne og ind i 40'erne var komponisten og sanglæreren Oluf Rings radioudsendelse »Syng med os« uløseligt knyttet til Skårup, skriver forfatteren til Skårup Statsseminariums 150 års-skrift.¹⁵ Karakteristisk nok for beskedenheden hos denne forfatter – forstander G. Schmidt Nielsen – er denne passus vist den eneste i jubilæumsskriftet, som binder seminariet sammen med omgivelserne.

I 1975 års-skriftet¹⁶ skriver rektor Jens Peder Jensen bl.a. følgende generelle betragtninger om seminariernes placering: »Den spredte beliggenhed af seminarierne er formentlig en væsentlig årsag til den store sociale spredning, der er blandt ansøgerne, og ikke mindst den store tilgang fra de befolkningsgrupper, der har den ringeste tradition for boglig dannelse.« Og efter disse interessante sociologiske betragtninger fortsætter han: »Dette folkelige islæt i dansk læreruddannelse skulle nødtig gå tabt. Det vil være en katastrofe, om læreren

fjernes for meget fra det miljø, han senere skal virke i. Det er i virkeligheden problematikken fra 1800-tallets begyndelse mellem filantropismens og rationalismens lærerideal, der stadig er lige aktuel.«

Her har J. P. Jensen føjet en ny og dog gammel dimension til seminariets betydning for lokalsamfundet. Om betragtningens gyldighed kan der naturligvis være flere meninger.

På et andet punkt giver han i 175 års-skriftet et klart bud på betydningen: »... på talrige måder er seminariet med til at give forbedrede muligheder for befolkningen i området ved at stille kræfter og lokaler til rådighed. Udstillinger og koncerter, lokaler til DLH, Dansk Ballet Gruppe og Svendborg private Symfoniorkester for blot at nævne nogle stadige aktiviteter.«

Seminarierne i de mindre byer havde før i tiden sognets største og bedste sal til samling om kultur i ordets videste forstand. Man lagde hus til mange udadrettede aktiviteter og blev på den måde et kulturcentrum. Det var en kombination af menneskelig god vilje og rent fysisk formåen, som på ingen måde skal reducere indsatsen. Overalt i de mindre seminariebyer har seminariets hus, dets forstander og lærere været dele af en helhed, som i menigmands øjne betød noget, uden at man gjorde sig helt klart, hvori denne betydning bestod. Og der er næppe tvivl om, at seminariets folk anså sig selv for betydningsfulde – de var jo stedets elite. Historien har tydeligt vist, at dette billede ikke holdt. Nutidens rektor, lektorer og adjunkter er i dag sjældent en del af byen, og mange af dem bor heller ikke på stedet.

Ranum

I festskriftet for Ranum Statsseminariums 125 år i elevårbogen fra 1974¹⁷ er tre af 190 sider viet emnet »Seminariet og kommunen«. Artiklen er skrevet af en lektor ved seminariet, som også var byrådsmedlem. Den er typisk for tiden, hvori den er skrevet. Ranum stod også i 1969¹ på listen over seminarier, der skulle nedlægges, og seminariet havde også tidligere været truet med flytning eller nedlæggelse. Derfor er artiklen skrevet næsten som et råb om hjælp til kommunen om samarbejde. »Det er uhyre vigtigt, at samarbejdet mellem Ranum-institutionen og kommunen fungerer godt, både nu og i fremtiden. Og det turde være klart, at fordelene ved dette samarbejde er gensidige,« skriver han. Begrundelsen herfor er ikke anført bortset fra ønsket om bygning af ny, stor øvelsesskole, som føjet til den i forvejen meget store bygningsmasse ville gøre det endnu vanskeligere at true seminariets eksistens. Ranum opretholdt livet endnu i 10 år ved hjælp af sådanne cirkelslutningsargumenter. Løgstør byråd kørte imidlertid træt, og der kom næsten ingen ansøgere til seminariet. Folketinget nedlagde i februar 1984 (ved den forsinkede finanslov) seminariet ved en tekst-anmærkning på finansloven. – Bitterheden i Ranum var stor. Men den geografilærer, som i samme festskrift¹⁷ skrev artiklen »Seminariets opland – en truet egn« og pegede på tendensen til stordrift og centralisering så rigtigt, selv om han øjnede en vis mulighed for, at udviklingen ville vende. Han følte stærkt, at seminariet var truet af udviklingen. Store og mange bygninger gjorde det ikke. Der skulle være unge mennesker i dem!

I Ranum var der vist ikke megen vekselvirkning mellem seminarium og egn. Seminariets betydning var i vor tid »kun« af økonomisk art.

Jelling

Man kunne måske heraf udlede, at forholdene i Jelling havde udviklet sig tilsvarende, men det er ikke tilfældet. Kun én gang – også i 1969 – har Jellings eksistens været truet. Men der skete ingenting – heller ikke her. Ingen seminarier blev nedlagt i 1969.

Det er ganske svært at finde klart udtalte begrundelser for, at forholdene i Jelling har været harmoniske, og at seminariet altid har været et selvfølgeligt centrum i byen. Elevforeningens årsskrifter fra Jelling-Samfundet, som stadig udkommer, er gennempløjet i forbindelse med denne artikels tilblivelse, men de flyder ikke over med lokalstof, der fortæller noget om nærhed mellem parterne. Denne nærhed er der bare!

En enkelt artikel om Jelling før og nu med tegninger udført af forfatteren fortæller om den tætte kontakt, som visselig var og er mellem by og seminarium. Altid eller næsten altid har der været en eller flere seminarielærere i byens styre, og i dag er borgmesteren en seminarieadjunkt i samfundsfag. Og altid har seminariets dør været åben for byens befolkning ved kulturelle arrangementer, ligesom seminariefolket deltog i byens liv. – Der findes også stilsfærdige måder at skabe betydning på.

Dog har Jelling kommune én gang ydet en virkelig kraftanstrengelse for at hjælpe og bevare seminariet. I 1970'erne og begyndelsen af 80'erne lykkedes det at skabe flertal for at bygge en ny, stor og tidssvarende øvelsesskole. Det kostede megen lokal kamp og sej indsats af den daværende borgmester.

Sammenfatning

Det kan næppe være helt forkert på baggrund af de fremlagte undersøgelser at notere, at et landseminarium for 30-40 år siden og længere tilbage på sæt og vis blev betragtet som et kulturcentrum i byen og på egnen. Heri ligger ikke, at seminariet i sig selv var kulturformidler til omgivelserne, men i kraft af de personligheder, som bar institutionen, udgik der en vis usynlig kraft derfra, og der var en heller ikke synlig aura over stedet.

Ved læsning af Jellings jubilæumsskrift i 100-året i 1941¹⁸ og Ranums tilsvarende i 1948¹⁹ er det helt tydeligt, at seminariets betydning for lokalsamfundet såvel i økonomisk som kulturel forstand hverken nævnes endsige sættes under debat. Det er simpelt hen en selvfølge, at seminariet er der. Om betydningen for by og egn udtaler man sig ikke, og man har sikkert anset denne betydning for henhørende under imponderabilierne.

I Ranums festskrift skriver forfatteren Richardt Gandrup (dimitteret fra Ranum i 1906) en interessant artikel om »Et underkendt kulturcentrum«. Ranum havde i 1948 igen været truet med flytning, og dette var angiveligt anledning til artiklen. Men hensigten var at understrege, at kultur bliver til, hvor personligheder skaber den. Og denne skabende kulturbegavelse kan trives og vokse hvorsomhelst. Desværre er disse færre i vore dage – i 1948 – skriver Gandrup, men de findes dog.

I de sidste 20-30 år er rektorer ved seminarierne næsten udelukkende kommet fra egne rækker i modsætning til, hvad der var tilfældet for en eller flere generationer siden. Dygtige seminarielærere med faglig indsats og/eller udadvendt virksomhed i organisationer og faglige foreninger er blevet udnævnt.

Tidens demokratiseringstendenser med studenteroprør og krav om medbestemmelse fra lærere og studerende har gjort rektorerne mindre synlige. Herved er seminariets præg eller profil ikke længere udtryk for en enkelt person, men summen af lederes og læreres holdninger har alligevel givet seminariet et ansigt. Dette har tydeligt kunnet ses i mange egne af landet, hvor lokalseminariet i snart en menneskealder har forsynet skolerne med lærere fra dette ene seminarium. Og i de større byer og særlig i Storkøbenhavn, hvor man har haft ansøgere fra forskellige seminarier at vælge imellem, har de enkelte kommuner haft deres favoritseminarium med ansøgere afstemt efter kommunens egen politiske eller pædagogiske holdning.

Set ud fra disse kendsgerninger er der i spørgsmålet om seminariets betydning for lokalsamfundet ganske meget, som slet ikke lader sig underkaste analyser eller vurderinger. Det kan blot sammenfattes i det meget enkle og uhyre komplicerede, at *selvfølgelig betyder seminariet noget*.

Noter

1. Seminarieplanlægning. Betænkning nr. 531, 1969, bilag 7 og 8.
2. Lov nr. 710 af 22. december 1982 om nedlæggelse af seminarier.
3. Joakim Larsen; *Bidrag til den danske skoles historie* (1916), bind 2, side 68.
4. *Ibid.*, side 203.
5. *Ibid.*, side 204.
6. Undervisningsministeriets meddelelser vedrørende folkeskolen og seminarierne 1954, side 137.
7. Betænkning nr. 531.
8. *Dansk Biografisk Leksikon* 2. udg. bind 3, side 417-18.
9. *Omkring et seminarium. Gjedved Friseminarium – Gedved Statsseminarium 1962* ved H. Høyer-Nielsen.
10. *Jubilæumsskrift 1862-1987. Gedved Statsseminarium*. Redigeret af Anne Ussing-Jepsen og Jørgen Langgaard-Pedersen.
11. *Nørre Nisum Seminarium 1892-1948* ved P. C. Gjelstrup
12. *Nørre Nisum Seminarium under overgangen til læreruddannelsesloven af 1966*. Udsendt af Nørre Nisum Seminarium 1. september 1969.
13. Verner Winkel Jensen; *Nørre Nisum Seminarium. En uddannelsesinstitution og dens økonomiske og kulturelle betydning for lokalsamfundet* (1984).
14. *Nissumske Årbøger* (senest 1989).
15. *Skårup Seminarium 1803-1953* ved G. Schmidt Nielsen.
16. *Skårup Statsseminarium 1803-1978*. Redaktion: Jens Peder Jensen.
17. *Ranum Statsseminarium 1848-73. 125 år*. Udgivet i 1974 af Ranum Staten (forening af tidligere elever).
18. *Jelling Seminarium 1841-1941*.
19. *Ranum Statsseminarium 1848 – 1. september 1948*.